

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งเริ่มด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียต่อสังคมไทย ในแง่ดีคือ ทำให้รายได้ต่อหัวต่อปีของคนไทยสูงขึ้น มีแรงงานเพิ่มขึ้น มีการขยายตัวของการผลิตทางการเกษตร ประเภทของการเกษตรเพิ่มขึ้น มีการนำเทคโนโลยีเพื่อการผลิตแบบใหม่เข้ามาในสังคมไทย การคมนาคมสะดวก การขยายตัวของทุน ภาคเอกชนเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลที่ไม่พึงประสงค์ก็ตามมาด้วยหลายประการ เช่น ความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมืองมีมากขึ้น รายได้ของชาวชนบทและชาวเมืองแตกต่างกันมาก แรงงานจากภาคเกษตรกรรมไหลผ่านเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น เกษตรกรไทยเริ่มเปลี่ยนอาชีพมาเป็นกรรมกรในเมืองเพราะผลตอบแทนนอกภาคเกษตรกรรมมีแนวโน้มสูงขึ้น เป็นต้น (วิชนิกร เศรษฐรัฐ, 2532, หน้า 31-32)

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อการส่งออกบ่อนตลาดเมืองและตลาดโลก เป็นการเติบโตโดยส่วนรวมของภาคเมืองและภาคอุตสาหกรรม แนวทางเช่นนี้ได้นำปัญหาต่าง ๆ มาสู่สังคมไทย หรือทำให้ปัญหาร้ายแรงขึ้น ได้แก่ ปัญหาความแตกต่างทางชนชั้นและอาชีพ ปัญหาหนี้สินความยากจน การสูญเสียที่ดิน การเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร และการอพยพแรงงาน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2539, หน้า 13) แต่เพื่อให้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หน่วยงานของทางราชการจากกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ก็เริ่มเข้าสู่ชนบทมากขึ้น เพื่อดำเนินการในส่วนที่ตนเกี่ยวข้อง ทำให้ชุมชนชนบทได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามแนวการพัฒนาของแต่ละหน่วยงาน เช่น ก่อสร้างปรับปรุงเส้นทางคมนาคมและปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ได้แก่ ไฟฟ้า แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และการอุปโภคบริโภค ตลอดจนการปรับปรุงระบบการศึกษาของประชาชนในชาติ (อัมพน ห่อนาค, 2536, หน้า 208) ปรัชญาการณทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้กล่าวได้ว่า ชาวชนบทกำลังจะเปลี่ยนจาก

วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ จากการยึดมั่นในระบบประเพณีแบบเดิม ไปสู่ระบบทันสมัย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2528, หน้า 202)

ชุมชนชนบทไทยได้รับการพัฒนาจาก "ความยากจนเทียม" สู่ "ความยากจนจริง" กล่าวคือ ชีวิตที่เรียบง่าย ๆ ง่าย ๆ พอกอยู่พอกิน มีความสัมพันธ์กันดีในชุมชน และมีความสุขตามประสาชาวบ้านแต่ไม่ทันสมัยและยากจนในสายตาของการใช้เกณฑ์ "ความทันสมัย" ไปด้วย ได้ถูกพัฒนาจนเข้าสู่สภาพที่ยากจนจริง ๆ คือ ไม่พอกอยู่พอกิน เจ็บไข้ได้ป่วยและไม่รู้ข้อมูลข่าวสาร ผลการดำเนินการตามแผนพัฒนาประเทศ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมไม่ว่าในชุมชนเมือง หรือชุมชนชนบทอย่างรวดเร็ว (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533, หน้า 53)

ในชนบทส่วนใหญ่ยังคงเป็นเกษตรกรอยู่ คือ ประมาณร้อยละ 80 มีอาชีพอยู่ในเศรษฐกิจระดับแรก ส่วนอีกร้อยละ 20 อยู่ในระดับ 2 และ 3 การผลิตได้เปลี่ยนจากเพียงเพื่อพอกินพอใช้ไปสู่การผลิตเพื่อการค้าหรือการขาย ชาวชนบทเริ่มปลูกพืชทางเศรษฐกิจอื่น ๆ เพิ่มเติมจากเดิม ซึ่งเคยมีอยู่เพื่อสนองความต้องการของตลาดโลก แต่เดิมนั้นหนักเฉพาะเรื่องข้าว เช่น รับประทานข้าว บูชาแม่โพสพ และทำขวัญควาย ได้ลดความสำคัญลงไป มีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตที่ดีในแง่ปริมาณและคุณภาพ ปัจจุบันผู้ผลิตในชนบทจึงแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับคือ พวกที่ 1 เป็นผู้ผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ ซึ่งมักทำการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีแบบดั้งเดิมที่เคยได้รับการสั่งสอนมาก่อน พวกที่ 2 เป็นการผลิตเพื่อกินและเพื่อขายบ้างแต่ก็เพียงเล็กน้อย และพวกสุดท้ายคือ ผู้ผลิตเพื่อขายเป็นส่วนใหญ่ ผู้ผลิตกลุ่มนี้มีฐานะทางเศรษฐกิจและครอบครองเทคโนโลยีเพื่อการผลิตดีกว่าพวกที่ 1 และ 2 (วิชานีกร เศรษฐรัฐ, 2532, หน้า 29)

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการผลิต นอกจากจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้านการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันของชาวบ้านชนบทแล้ว ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อด้วย (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533, หน้า 59) หมู่บ้านหรือชุมชนของชาวนาเป็นผลรวมของการจัดวางอย่างลงตัวของคนกับผี ระหว่างโลกนี้กับโลกอื่น และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นผลของการตีความจักรวาลที่ชาวนาย่อส่วนลงมาเป็นรูปธรรมในหมู่บ้าน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2539, หน้า 101)

การผลิตเพื่อขายต้องการให้ได้เงินมาก ทำให้ต้องขยายพื้นที่ปลูกออกไป นอกจากทำบนพื้นที่ของตนแล้วยังเช่าพื้นที่ของคนอื่นอีก ทำให้แรงงานภายในครอบครัวไม่สามารถทำได้ทันต้องจ้างแรงงาน และลงทุนซื้อเทคโนโลยีเข้ามาช่วย เช่น รถไถ และเพื่อให้พืชที่ปลูกเติบโตเร็ว มีผลผลิตมาก จึงต้องลงทุนซื้อปุ๋ยมาบำรุงก็ต้องเป็นปุ๋ยเคมีเพราะปุ๋ยอินทรีย์ไม่สามารถหาได้

เนื่องจากวัว ควาย ที่เคยมีได้ขายเป็นเงินมาลงทุนและไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานจากวัว ควาย เพราะใช้รถไถนาแทน ซึ่งตอนที่ใช้ควายไถคนให้คุณค่ากับควายโดยทำพิธีสู่ขวัญควาย แต่ตอนนี้หันมาใช้รถไถก็นำขวัญมาใส่ในรถไถด้วย จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของคนจะเป็นอย่างค่อยเป็นค่อยไป แม้เศรษฐกิจและสังคมจะเปลี่ยนไปก็ตาม (สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, 2532, หน้า 61)

ชาวนาจะมีประเพณี พิธีกรรม เกี่ยวกับการผลิต พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตครอบครัว พิธีกรรมเกี่ยวกับชุมชน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของหมู่บ้าน มีความสัมพันธ์กับสังคมของหมู่บ้านที่เน้นความสำคัญของบรรพบุรุษ เครื่องญาติ และสถาบันต่าง ๆ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541, หน้า 257)

จากลักษณะของการเปลี่ยนแปลงการผลิตในชุมชนชนบท ที่มาจากการพัฒนาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจในชุมชนชนบทที่มีการผลิตเพื่อยังชีพ มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นการผลิตเพื่อขายได้อย่างไร และในส่วนของความเชื่อและความสัมพันธ์ของชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างไรที่ทำให้การผลิตจากแบบยังชีพเปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อขาย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตร จากการผลิตเพื่อยังชีพสู่การผลิตเพื่อขาย
2. เพื่อศึกษาอิทธิพลของระบบความเชื่อและความสัมพันธ์ของชุมชนชนบทที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตร

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้มีความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรจากการผลิตเพื่อยังชีพสู่การผลิตเพื่อขาย
2. เป็นแนวทางในการเข้าใจระบบการผลิตอย่างมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อและความสัมพันธ์ของชุมชนในชนบทสำหรับงานพัฒนาชนบทต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

ชุมชนชนบท หมายถึง สังคมหมู่บ้านที่อยู่นอกเขตชุมชนใหญ่ที่มีความเจริญ เป็นชุมชนที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ สมาชิกของชุมชนยังคงมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ มีความใกล้ชิดกันอย่างไม่เป็นทางการ สมาชิกส่วนใหญ่มีอาชีพด้านการเกษตร มีค่านิยมที่เน้นการเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและยังอาศัยวัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียมประเพณี คอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนด้วย

การผลิตทางการเกษตร หมายถึง ระบบการผลิตหรือการทำมาหากินที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ได้มาซึ่งผลิตผลที่ใช้ในการดำรงอยู่ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการเก็บพืชผัก หางของป่า การล่าสัตว์ จับปลา การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ โดยมีปัจจัยสำคัญทางการผลิตคือ ทุน ที่ดิน แรงงาน และการจัดการ

ระบบการผลิตแบบยังชีพ หมายถึง ระบบกลไกแบบปลูกพืชไว้กินเอง เลี้ยงสัตว์ไว้กินและใช้งานเอง ผลผลิตส่วนไปกับการเก็บผักจากป่าจากทุ่ง ล่าสัตว์ จับปลา ปัจจัยที่สำคัญในการผลิตเป็นแรงงานของครอบครัวส่วนใหญ่ ที่ดินและน้ำอาศัยจากธรรมชาติ มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่จำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ในชีวิตประจำวัน

ระบบการผลิตแบบกึ่งยังชีพกึ่งขาย หมายถึง ระบบปลูกกินเอง ทำใช้เองส่วนหนึ่ง แต่จะขยายเนื้อที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น เป็นการผลิตส่วนเกินจากที่ต้องใช้เพื่อขายเป็นตัวเงิน แล้วนำเงินไปซื้อสินค้าและบริการต่าง ๆ

ระบบการผลิตเพื่อขาย หมายถึง การผลิตที่ส่วนใหญ่เป็นพืชเศรษฐกิจ ผู้ปลูกไม่ได้กินจะปลูกพืชชนิดเดียวสำหรับขายเพื่อให้ได้เงินมาก ดังนั้นจึงต้องอาศัยปัจจัยการผลิตสูงทั้งพื้นที่ แรงงาน เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและทันต่อความต้องการของตลาด จำเป็นต้องเลือกชนิดของพันธุ์พืชรวมถึงปุ๋ยเคมีเพื่อการบำรุงรักษา

การเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงการผลิตแบบยังชีพไปสู่การผลิตแบบเพื่อขาย โดยดูจากปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือ ทุน ที่ดิน แรงงานและการจัดการ (เทคโนโลยีสมัยใหม่)

ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อในเรื่องผีหรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ระบบคุณค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน รวมถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการผลิตของชุมชนด้วย

อิทธิพลของความเชื่อและความสัมพันธ์ของชุมชน หมายถึง ความเชื่อในเรื่องผีหรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ระบบคุณค่าต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชน รวมถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการผลิตของชุมชน และความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิต

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาคือบ้านห้วยไม้หก หมู่ที่ 6 ตำบลม่อนจอง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ที่เลือกพื้นที่ในการทำวิจัยเพราะ

1.1 พื้นที่บริเวณที่ตั้งใกล้หมู่บ้านยังคงมีป่าไม้ที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอ 78 กิโลเมตร การคมนาคมยังไม่สะดวกเท่าที่ควรเพราะถนนที่เข้าไปถึงหมู่บ้านเป็นถนนลูกรังลาดยางเพียงครั้งเดียวเท่านั้น

1.2 เป็นหมู่บ้านที่ทำการเกษตรเกือบทั้งหมู่บ้านและเป็นการเกษตรทั้งแบบยังชีพกึ่งยังชีพและเพื่อขาย

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 สภาพโดยทั่วไปของหมู่บ้าน ซึ่งเริ่มจากประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน สภาพทางกายภาพ สภาพทางสังคมเกี่ยวกับลักษณะประชากร การศึกษา การติดต่อสื่อสาร ศาสนาและความเชื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคม สภาพทางเศรษฐกิจและการผลิตของ หมู่บ้าน

2.2 การเปลี่ยนแปลงการผลิตแบบยังชีพเป็นการผลิตเพื่อขาย ซึ่งมีปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน

2.3 อิทธิพลของระบบความเชื่อและความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตร

3. แหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลที่ศึกษาคือ กลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ประกอบด้วยผู้นำที่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น พระ ผู้อาวุโส แม่บ้าน เยาวชน เป็นต้น และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่อยู่ในหมู่บ้าน ในระดับตำบลและอำเภอ